

u sebi sadržava pitanje potrebe ispravljanja dosadašnjega znanja o tome da žrtve nisu bile židovskoga nego romskoga (sintskog) porijekla te da počinitelji zločina nisu bili Nijemci nego ustaški vojnici. Od 1977., kad je lokalni ogranak SUBNOR-a podigao spomenik, do danas (a to znači 45 godina) na groblju u Mariji Gorici održavala se komemoracija židovskim žrtvama. Tek sa znanstvenim istraživanjem Mihovilovića i Šimunkovića to se promijenilo. Zbog toga se nameću pitanja postoje li slične (pogrešne ili iskrivljene) komemorativne prakse u Hrvatskoj u kojima je pogrešno naveden etnički identitet žrtava i jesu li takve komemorativne prakse samo jedna od razina marginalizacije kulture sjećanja na romske žrtve u Hrvatskoj (i drugim europskim zemljama). Odgovore na ova pitanja trenutačno je teško dobiti, no bez obzira na to nameće se potreba sustavnih historiografskih i drugih znanstvenih istraživanja za razumijevanje totaliteta stradanja romskoga stanovništva u Drugom svjetskom ratu.

Danijel Vojak

Klemen Kocjančič, *Red mrtvaške glave pod Alpami: enote in ustanove Waffen-SS na Slovenskem med drugo svetovno vojno* (Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2021), 411 str.

Nedavno je u izdanju Instituta za suvremenu povijest u Ljubljani izašla knjiga Klemena Kocjančiča *Red mrtvaške glave pod Alpama: postrojbe i ustanove Waffen-SS-a u Sloveniji u Drugom svjetskom ratu*. Kocjančič je odavno poznat akademskoj i istraživačkoj zajednici po svojim istraživanjima djelovanja oružanoga krila SS-a i kolaboracionističkih formacija u Sloveniji. Njihove privremene rezultate autor je periodično objavljivao u renomiranim časopisima kao što su *Journal of Slavic Military History* i *Prispevki za novejšo zgodovino*, ali i na etabliranim istraživačkim internet-skim platformama poput Axis History Foruma.

Sustavno proučavanje organizacije i ratnoga puta osovinskih postrojbi nikada nije bilo osobito popularno u ovom dijelu Europe. U historiografiji socijalističkoga perioda neosporan primat, iz očitih razloga, uživala je Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije; obrada „neprijateljskih jedinica” tek bi iznimno prelazila okvire članka ili priloga u zborniku radova. U postsocijalističkoj eri klasična vojna povijest Drugoga svjetskog rata znatno gubi na popularnosti u akademskim krugovima, što uostalom vrijedi i za veliki dio „zapadnoga svijeta”. K tomu, teme s ovom problematikom koje nemaju većih poveznica s dnevnopolitičkim zbivanjima imale su još slabiju rezonancu. Ti trendovi najmanje su bili izraženi u Sloveniji, koja je cjelokupan tranzicijski proces prošla relativno bezbolno u odnosu na ostale jugoslavenske republike. Kocjančičeva knjiga najnoviji je korak u procesu postupne „rehabilitacije” i popularizacije vojne povijesti i u znanstvenoj zajednici i u široj javnosti.

Knjiga je podijeljena u tri poglavlja. Prvih pedesetak stranica (19–74) posvećeno je općoj povijesti oružanoga krila SS-a, zloglasne partijske vojske Adolfa Hitlera. To

se na prvi pogled može učiniti pretjeranim s obzirom na to da interes svjetske historiografije za ovu temu ne jenjava već gotovo osam desetljeća. Činjenica je, međutim, da gro informacija o toj temi dostupnih i na slovenskom i na hrvatskom jeziku potječe još iz jugoslavenskoga perioda, bilo u vidu enciklopedijskih članaka ili prijevoda stranih knjiga. Zato se autorova odluka da čitatelju ponudi opsežan i aktualan uvod baziran na odabranim djelima iz ove oblasti čini potpuno opravdanom. Osim podataka o brojnosti, ustroju, znakovlju i sl. tu je i kratak prikaz zločina koje su počinili pripadnici te organizacije, kao i njezina poslijeratnoga nasljeđa.

Drugo poglavlje predstavlja srž knjige. Na više od 160 stranica (75–238) dani su obrisi povijesti bezmalo svake postrojbe i ustanove Waffen-SS-a koja je boravila na teritoriju Slovenije, pa makar i nekoliko dana. Od poznatijih postrojbi spominju se, među ostalim, stožeri SS oklopnih zborova (1.-3.), divizija „Wiking”, „Prinz Eugen” i „Hohenstaufen” te 500. padobranske bojne, poznate po desantu na Drvar u svibnju 1944. godine. Od onih manje poznatih (a u nekim slučajevima i doista opskurnih) vrijedi spomenuti bojnu „De Hall”, sačinjenu od španjolskih dragovoljaca, zatim SS-ovu inačicu poštanske straže (*Postschutz*), koja je bila zadužena za osiguranje poštanskih objekata i vozila, te odjeljenje čuvara koncentracijskoga logora Ljubelj „posuđeno” iz zloglasnoga Mauthausena.

U trećem poglavlju (str. 239–334) Kocjančič obrađuje iznimno zanimljivo pitanje popune oružanoga krila SS-a sa slovenskoga etničkog prostora. Pritom razlikuje tri skupine stanovništva (Slovence iz austrijske Koruške, slovenske *Volksdeutsche* te Slovence iz Slovenije) i dva perioda (prije i poslije Travanjskoga rata 1941.). Poznato je da su deseci tisuća stanovnika ove regije služili u svim vojnim i paravojnim formacijama Trećega Reicha. Nasuprot starijim istraživanjima, po kojima je među njima bilo tek stotinjak članova oružanoga SS-a, Kocjančič je našao podatke za njih 439. Kao i ostatak okupirane Europe, Slovenija je morala podnijeti strašnu žrtvu Molohu zvanom Istočna fronta: gotovo 70 posto od ukupnoga broja žrtava (167) palo je upravo ondje, a ostatak je skončao na ostalim bojištima (uključujući i jugoslavensko). Analogno procjeni da je smrtno stradala petina svih novaka sa slovenskoga etničkog prostora koji su služili u Wehrmachtu, stvarni broj onih koji su služili u Himmlerovim legijama bio bi bliži brojki od 850. Autor se kratko osvrće i na sudbinu preživjelih. Iako represija protiv bivših članova SS-a – bez obzira na to jesu li bili nasilno unovačeni ili ne – u Sloveniji nije bila tako žestoka kao u ostatku Jugoslavije, ipak su morali računati na gubitak slobode, građanskih prava i/ili imovine.

Premda čitatelj odmah stječe predodžbu o broju i vrsti izvora iz bilješki uz tekst, stvarni opseg autorovih istraživačkih napora otkriva se tek u bibliografskom odjeljku, koji zauzima više od 40 stranica. Glavnina primarnih izvora potječe iz Arhiva Slovenije: ova ustanova čuva ne samo dokumentaciju njemačke provenijencije nego i izvješća partizanske obavještajne službe, koja su se pokazala ključnim za rekonstrukciju ratnoga puta mnogih postrojbi i ustanova SS-a. Može se reći da je autor zavirio ispod svakoga potencijalnoga arhivskoga „kamenja”: široka lepeza pokriva sve, od nacionalnih arhiva Sjedinjenih Američkih Država, Velike Britanije i Njemačke do arhive Slovenskoga školskog muzeja i privatnih zbirki. Isto vrijedi i za sekundarne izvore, koji potječu s najmanje pet jezičnih područja.

Facit: Red mrtvaške glave iznimno je vrijedan doprinos historiografiji Drugoga svjetskog rata. Valja se nadati ne samo da će knjiga doživjeti prijevod na neki svjetski jezik nego i poslužiti kao inspiracija mlađoj generaciji povjesničara iz regije da rasvijetle lokalno poglavlje povijesti SS-a na sličan način.

Gaj Trifković

Miroslav Ujdurović, *Izabrani članci o narodnooslobodilačkom ratu na Biokovsko-neretvanskom području* (Gradac: Općina Gradac, 2021), 308 str.

Dr. sc. Miroslav Ujdurović (1934.) poznat je kao istraživač različitih tema iz Drugoga svjetskog rata u Dalmaciji, pri čemu je naglasak njegovih istraživanja bio na srednjodalmatinskom, odnosno biokovsko-neretvanskom području. To je bila i tema njegove doktorske disertacije koju je obranio 1979. na Filozofskom fakultetu u Zadru. Institut za historiju radničkog pokreta Dalmacije u Splitu je 1983. disertaciju u nešto izmijenjenom obliku objavio kao monografiju pod naslovom *Biokovsko-neretvansko područje u Narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji* (386 str.).

U ovoj knjizi Ujdurović je objedinio članke koji su prethodno objavljeni u različitim časopisima, zbornicima radova i drugim izdanjima. Znatnim dijelom riječ je o člancima objavljenim u različitim izdanjima bivšega Instituta za historiju radničkog pokreta Dalmacije u Splitu, kao i u časopisima *Mornarički glasnik, Vojnoistorijski glasnik* i *Zadarska revija*.

U prvom dijelu knjige, pod naslovom „Biokovo i Neretva 1941. – 1945.”, nalazi se osam priloga koji se bave različitim aspektima Narodnooslobodilačke borbe na biokovsko-neretvanskom području. Prvi prilog, „Biokovsko-neretvansko područje 1941.” (str. 11–29), opisuje stanje na tom području nakon sloma Kraljevine Jugoslavije i proglašenja Nezavisne Države Hrvatske (NDH). Opisan je tamošnji ustroj vlasti NDH, organizacija ustaškoga pokreta, kao i represivne mjere i nasilje koje su nove vlasti počinile na tom području. Opisana je i prisutnost talijanske vojske te početak djelovanja Komunističke partije na organiziranju partizanskih jedinica na tom području.

Slijedi kraći prilog „(Općina) Ploče” (str. 30–33), u kojem su sažeto prikazani najvažniji događaji na području Ploča tijekom ratne 1941. godine.

U prilogu pod naslovom „Početak oružane borbe na Biokovu i prva partizanska akcija na moru u NOB” (str. 34–47) opisani su događaji u Gradcu u siječnju 1942., kad su komunisti preuzeli vlast u tome mjestu, odnosno opkolili mjesnu oružničku postaju pokušavajući osloboditi svoje pristase koje su oružnici uhitili. Tada su ustanici zarobili i motorni jedrenjak „Merkur” koji je uplovio u Gradac te su dio hrane s toga broda podijelili narodu, a dio zadržali za svoje potrebe. Ipak, ustanici nisu uspjeli osloboditi svoje drugove iz oružničke postaje te su se nakon nekoliko dana povukli iz Gradca.